

Takács Ádám:

Nukleáris fegyverektől mentes világ? Az Egyesült Államok nukleáris stratégiájának hidegháborút követő változásai

A nemzetközi rendszer a hidegháború vége óta jelentős változásokon ment keresztül. Megváltoztak a rendszer szereplőinek rendelkezésére álló eszközök és ezáltal a szereplők képességei is. Ennek következtében a hadviselés természete is átalakult, és a hidegháborús nukleáris stratégiák már nem voltak többé alkalmasak a megerősödő nem-állami szereplők és az új típusú konfliktusok jelentette kihívások kezelésére.

Az Egyesült Államok nukleáris stratégiái 2001. szeptember 11-e után megkezdték a hidegháborús stratégiai örökség szisztematikus felszámolását, ezzel a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodó, és a kihívások kezelésre alkalmas stratégiai berendezkedést hozva létre. Ennek következtében az Egyesült Államok nukleáris stratégiái alkalmassá váltak a nemzetközi rendszer hidegháborút követő változásaiból, és a hadviselés jellemzőinek átalakulásából eredő kihívások kezelésére.

A tanulmány célja az Egyesült Államok hidegháború utáni nukleáris stratégiájának vizsgálata, különös tekintettel az elrettentési stratégiákra, a nukleáris fegyverek alkalmazására és a 2010-es év eseményeire. A fentiek elemzése után levonhatjuk a következtetéseket arra vonatkozólag, hogy mennyiben módosult az Egyesült Államok nukleáris fegyverek szerepével kapcsolatos álláspontja, illetve, hogy a 2010-es év nukleáris fegyvereket érintő eseményeivel közelebb kerültünk-e az atomfegyverektől mentes világhoz.

Bevezetés

A Szovjetunió felbomlását követő húsz évben az Egyesült Államok nukleáris stratégiája szinte teljes mértékben átalakult. A '90-es években Oroszország regionális hatalommá degradálódása, az ázsiai országok katonai potenciáljának (mindenekelőtt Kína) és a nem állami szereplők jelentőségének növekedése, illetve a későbbi lator államoknak nevezett regionális hatalmak törekvései voltak azok a főbb erők, melyek hozzájárultak a nemzetközi környezet átalakulásához. 2001. szeptember 11-e fordulópontot jelentett, mivel a terrortámadások után nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államoknak egyszerre kell kezelni az újonnan születő atomhatalmak, és a nem állami szereplők jelentette kihívást, valamint azt az egyre növekvő nyomást, mely az atomfegyverek teljes és végleges leszerelésére irányul.

* Takács Ádám nemzetközi kapcsolatok szakértő (Budapesti Corvinus Egyetem, Nottingham Trent University).

Miután Barack Hussein Obamát az Egyesült Államok 44. elnökének választották várható volt, hogy az 1994-es és 2001-es nukleáris stratégia¹ után ismét újrafogalmazzák a nukleáris fegyvereket érintő célkitűzéseket és prioritásokat, mivel Obama lett az első amerikai elnök, aki hitet tett a nukleáris fegyverektől mentes világ² mellett. A nukleáris leszerelésre irányuló nemzetközi nyomás George Shultz, William Perry, Henry Kissinger és Sam Nunn *A World Free of Nuclear Weapons* című, 2007-ben közösen publikált cikke után még jelentősebbé vált. Obama először 2009. április 5-én, Prágában fejtette ki az Egyesült Államok nukleáris fegyverekkel kapcsolatos álláspontját.

Fontos látnunk, hogy a hidegháború alatt életre hívott non-proliferációs rendszer elsődleges célja nem a nukleáris fegyverek leszerelése, hanem birtoklásuk biztonságossá tétele volt. Így nem csoda, hogy az 1968-as atomsorompó szerződés óta szinte változatlan alapokon nyugvó rendszer nem alkalmas a teljes nukleáris leszerelés kivitelezésére. Viszont az a tény, hogy az Obama adminisztráció a bush-i unilateralizmus után ismét multilaterális keretek között kívánja kezelni a nukleáris fegyvereket érintő kérdéseket biztató változások előjele lehet.

Az Obama elnök által propagált multilateralizmus azonban nem újkeletű, csupán George W. Bush elnöksége alatt háttérbe szorult. Bár a hidegháború során az Egyesült Államok és a Szovjetunió sokszor látszólag csak egymásra figyelt „az amerikai külpolitikai döntéshozók bipoláris szemlélete már az 1960-as évek végén kezdett eltűnni. McGeorge Bundy például már 1967-ben figyelmeztetett, hogy a „világ túlságosan összetetté vált ahhoz, hogy fehéren-feketén lássuk.”³ Ennek ellenére azok a változások, melyek az olyan országokban, mint Kína, India, Irán, Pakisztán vagy Észak-Korea mentek végbe, a Szovjetunió felbomlásáig nem kaptak kellő figyelmet az Egyesült Államok nukleáris stratégiájában. A nyugat a hidegháború alatt megelégedett a tömegpusztító fegyverek stigmatizálásával,⁴ amely azonban nem riasztotta el a regionális vezető szerepre törekvő országokat attól, hogy kifejlesszék saját nukleáris arzenáljukat.

¹ 1994-óta Nuclear Posture Review-nek hívják. Továbbiakban: NPR.

² „Egyértelmű és határozott meggyőződéssel állíthatom, hogy Amerika elköteleződött egy nukleáris fegyverektől mentes világ békéjének és biztonságának megteremtése mellett. Nem vagyok naiv. Ezt a célt nem fogjuk gyorsan elérni – lehet, hogy én meg sem érem.” (Saját fordítás. Barack Obama elnök beszéde, Hradcany Tér, Prága, Cseh Köztársaság. 2009. április 5. http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered, internetről letöltve: 2011. július 19.)

³ Magyarics Tamás: „Az amerikai külpolitikai önkép és a hidegháború logikája”. *MKI tanulmányok*, T-2010/1, (2010).

⁴ Ahogy N. Rózsa Erzsébet fogalmaz: „a hidegháborús korszakban a nukleáris fegyverzetkorlátozás, mely a fejlett világ két katonai tömbje, de elsősorban a két szuperhatalom érdekeitől függött, az ő „játékterük” volt, alkalmas terepnek és eszköznek bizonyult a közöttük lévő feszültségek enyhítésére.” Emellett jó lehetőséget biztosított az

Véleményem szerint az Obama adminisztráció nukleáris fegyverektől mentes világ melletti elköteleződés szükséges, de nem elégséges feltétele a teljes nukleáris leszerelésnek, mivel a nukleáris fegyverek birtoklás továbbra is a nagyhatalmiság egyik legfontosabb attribútuma és úgy tűnik, hogy a hidegháborúból örökölt non-prolifерációs rendszer nem képes változtatni az államok ezzel kapcsolatos felfogásán. A 2010-es év nukleáris politikát érintő eseményei ennek ellenére meghatározóak lehetnek a „globális zéró” felé vezető úton.

Annak megállapításához, hogy a hidegháborút követően mennyiben módosult az Egyesült Államok nukleáris fegyverek szerepével kapcsolatos felfogása, az Egyesült Államok nukleáris stratégiáinak hidegháborút követő változásait fogom bemutatni, különös tekintettel az elrettentési stratégiák evolúciójára, a nukleáris fegyverek alkalmazásának feltételeire és a 2010-es év történéseire. Az utóbbiak közül négy eseményt vizsgálok részletesebben: az Egyesült Államok új nukleáris stratégiájának elfogadását, az új START szerződés megkötését, a történelem első atombiztonsági csúcstalálkozóját, valamint az atomsorompó egyezmény felülvizsgálati konferenciáját. A terjedelmi korlátok miatt nem áll módomban a nemzetközi környezet hidegháború vége óta bekövetkezett változásainak szisztematikus elemzése. A fenti tendenciáknak csak az Egyesült Államok nukleáris stratégiáit érintő aspektusaival foglalkozom.

Elrettentési stratégiák rövid története

A nukleáris fegyverek története összefonódik az elrettentési stratégiák fejlődésével. „A hagyományos elmélet úgy tartja, hogy a nukleáris elrettentés alkalmazásának három fő előnye van: (1) véd a nukleáris és (2) konvencionális fegyverekkel elkövetett támadások ellen, valamint (3) diplomáciai előnyt jelent.”⁵ Mint azt később látni fogjuk az Egyesült Államok jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy hadereje a 21. században is arányos és hihető elrettentési stratégiák alapját képezze.

Az elrettentésnek⁶ két fő típusát különböztethetjük meg. A büntetésen alapuló elrettentés célpontjai az ellenség vezetői, gazdasági infrastruktúrája vagy városai lehetnek, míg

Egyesült Államoknak és a Szovjetunióknak az együttműködés és kompromisszum kötés gyakorlására. (N. Rózsa Erzsébet: „A nukleáris fejlesztések új hullámai az arab világban”. *MKI-Tanulmányok*, T-2008/19, (2008).

⁵ Ward Wilson: „The Myth of Nuclear Deterrence”. *Nonproliferation Review*, Vol. 15, No. 3. (2008), 421. o.

⁶ Thomas Schelling szerint az elrettentés „olyan fenyegetés (...) melynek célja az ellenfél valamilyen cselekedetének megakadályozása”, Thomas C. Schelling: *Arms and Influence*. Yale University Press, 1966. 69. o. Glenn Snyder, valamivel szűkebb definíciót alkalmazva úgy gondolja, hogy az elrettentés „a katonai agresszió megkezdésére irányuló szándék elbizonytalanítása, implicit vagy explicit fenyegetés által, mely katonai erő bevetését helyezi

a megtagadáson alapuló elrettentés célja az ellenfél katonai és politikai céljainak megakadályozása az ellen-erő kifejtő képességeinek csökkentése révén. A két stratégia együttes alkalmazása növelheti a hatékonyságot.⁷

A hidegháború során az Egyesült Államok e stratégiák számos változatát alkalmazta az ellenséges hatalmak (elsősorban a Szovjetunió) sakkban tartására. 1954-ben az Eisenhower-kormányzat meghirdette a *tömeges megtorlás* doktrínáját, miszerint „az Egyesült Államok általános nukleáris fenyegetést alkalmaz a Szovjetunióval és Kínával szemben a neki tetsző helyen és időpontban.”⁸ Ezt a politikát szándékolt stratégiai többértelműség jellemezte, míg a Kennedy-kormányzat 1961 és 1963 között a rugalmas reagálásra helyezte a hangsúlyt, mely a hagyományos erők fejlesztésén és a „harcászati nukleáris fegyverek választékának és számának bővítésén”⁹ alapult. Ez a stratégia igen közel áll az Egyesült Államok számára ma kívánatosnak tartott nukleáris stratégiához, azzal a különbséggel, hogy napjainkban a rugalmasság növelés a fegyverek számának csökkentésével párhuzamosan megy végbe. Ezzel szemben az 1980-ban Harold Brown védelmi minisztersége idején született a felülkerekedési stratégián alapuló 59-es elnöki direktíva (PD-59) a szovjet-vezetés elleni elrettentő fenyegetésre helyezte a hangsúlyt.

Ezt követően, 1983-ban Ronald Reagan meghirdette az úgynevezett „csillagháborús tervet” vagy más néven SDI-t (Strategic Defense Initiative), melynek célja a szovjet-amerikai stratégiai viszony kimotozítása a kölcsönösen biztosított megsemmisítés¹⁰ állapotából. Mivel az amerikai vezetés belátta, hogy a MAD alkalmazás esetén egyetlen elrettentési kudarc is katasztrófához vezethetne így az SDI egy többszintű védelmi rendszer lett volna, mely megsemmisíti a beérkező ballisztikus rakétákat, és ezzel „a nukleáris fegyvereket tehetetlenné és elavulttá teszi.”¹¹

A hidegháború végével a hatalmas költségeket felemésztő program több elemét törölték, a többit pedig átmenetileg leállították. Ám napjainkban újra elfogadottá vált a nézet, hogy az Egyesült Államoknak szüksége van rakétapajzsra. Ahogy Magyarics Tamás fogalmaz: „a Bush-adminisztráció az interkontinentális ballisztikus rakéták elleni védelemre helyezte a hangsúlyt (bár nem szabad elfelejteni, hogy a rövid és közepes hatósugarú, hadszíntéri rakéták elleni védelem fejlesztését sem hanyagolták el, mindössze az nem kapott akkora

kilátásba válaszképpen az ellenfél agressziójára.” Idézi: Anne H. De Sanata: „Nuclear Weapons as the Currency of Power”. *Nonproliferation Review*, Vol. 16. No. 3. (2009), 325-345. o.

⁷ John Baylis: *A stratégia a modern korban: bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. Zrínyi kiadó, 2005.

⁸ Uo. 211. o.

⁹ Uo. 213. o.

¹⁰ MAD: Mutual Assured Destruction (kölcsönösen biztosított megsemmisítés).

¹¹ Baylis: i. m.

nyilvánosságot). E rakéták elleni védőrendszer két eleme élvezett prioritást az elmúlt években: az Alaszkába és Kaliforniába, valamint a Közép-Európába telepítendő rakétavédelmi egységek. A tervek szerint, a két amerikai tagállamba összesen negyvenhárom, míg Lengyelországba tíz elfogó rakéta került volna.¹² A Lengyelországba és Csehországba telepítendő egységek Moszkva ellenkezése miatt azonban egy időre lekerültek a napirendről. Ebben a döntésben nagy szerepet játszott Obama megválasztása, mivel a „programra szánt költségvetést 1,6 milliárd dollárral, az alaszakai és kaliforniai rendszerek számát pedig harmincra csökkentette, és a közép-európai terveket teljes mértékben törölte, amit elsősorban a technológiai fejletlenséggel indokolt.”¹³

Az orosz ellenkezést tompítandó az Obama-adminisztráció először már meglévő rendszerek (SM-3 Block IIB)¹⁴ Európába és a Földközi-tenger keleti részére történő telepítése mellett döntött, melyet két éven belül akartak kivitelezni. Ezt az állásfoglalásukat 2010 februárjában megváltoztatva, az amerikaiak bejelentették, hogy 2015-ben Romániába, majd 2018-ben Lengyelországba fognak SM-3-asokat üzembe helyezni. Ezeket a terveket illetően az új START ratifikálása kapcsán kezdődtek újra a viták, mivel a ratifikálást ellenző republikánus képviselők szerint az új START korlátozza a fenti rendszer kiépítését.¹⁵

Egyes elemzők szerint azonban egy masszív védelem kialakítása a hidegháborúból ismert módon fegyverkezésre készíthetné Oroszországot és Kínát annak érdekében, hogy feloldják az Egyesült Államok így kialakuló nukleáris primátusát. Ugyanakkor egy teljes körű védelmet nyújtó rakétapajzs a modern elrettentési stratégia egyik fő pillérét adhatná.

A nukleáris és védelmi stratégiák kapcsolata

Az Egyesült Államok nukleáris stratégiái az Egyesült Államok védelmi stratégiáiban¹⁶ meghatározott irányvonalakat követik és a védelmi stratégiák következtetésein alapulnak. Az Egyesült Államok jelenlegi nukleáris stratégiáját *Nuclear Posture Review*-nak (NPR)¹⁷ hívják,

¹² Magyarics Tamás: „Folyamatosság és megszakítottság az Obama-adminisztráció bel- és külpolitikájában”. *MKI-tanulmányok*, T-2009/21, (2009) 11. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Hadszintéri elfogó rakéta.

¹⁵ Sophie Walker: „Senate Consideration of New START: The Battle for Ratification”. *James Martin Center for Nonproliferation Studies at Monterey Institute for International Studies*. 2010. április 26. http://www.nti.org/e_research/e3_new_start_senate_consideration.html, internetről letöltve: 2010. 11.18.

¹⁶ 1997 óta Quadrennial Defense Review (QDR).

¹⁷ „Az NPR az Egyesült Államok törvényhozása által jóváhagyott felülvizsgálat, mely megalapozza az Egyesült Államok nukleáris politikáját, stratégiáját, valamint a nukleáris képességek és haderő struktúra kialakítását a

míg a védelmi stratégiák a *Quadrennial Defense Review* (QDR) nevet kapták. A QDR a védelmi minisztérium által meghatározott stratégiák és prioritások alapján elemzi az Egyesült Államokat fenyegető veszélyeket és kihívásokat, valamint újraértékeli a Pentagon stratégiáit és kapacitásait annak érdekében, hogy ezek megfeleljenek a „jelenkor konfliktusainak és a holnap veszélyeinek.”¹⁸ A nukleáris stratégia szempontjából a QDR azért bír kiemelt fontossággal, mivel ez definiálja az ellenséget és strukturálja az Egyesült Államok haderejét. Ennek megfelelően az NPR a QDR által meghatározott irányvonalakat követi.

Érdekes megfigyelni az amerikai védelmi stratégiák alakulását, mert pontosan jelzik az elmúlt évtizedek dinamikáját. Az 1947-ben elfogadott National Security Act közel negyven éven át érintetlen maradt, ami a hidegháború viszonylagos statikusságát jellemzi. Az 1980-as években felgyorsultak az események, 1986 és 1993 között több alkalommal is újjászervezték az amerikai fegyveres erőket.¹⁹ A viszonylagos állandóságot az első, 1997-es QDR hozta meg, mivel a védelmi stratégia, a haderő struktúra, valamint az információs és hírszerzési kapacitások felülvizsgálata ettől kezdve rögzített, négy éves időszakonként történt meg.²⁰ A hidegháború végét követően az amerikai stratégiák igyekeztek lépést tartani a változó nemzetközi környezettel, ám még nem látták tisztán, hogy hova is vezethetnek a változások. Az 1997-es QDR még nem tudott kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy pontosan mely államok vagy nem állami szereplők jelentenek fenyegetést az Egyesült Államok számára.

A hidegháborús logikát jellemző nukleáris stratégiák felülvizsgálata is szükségszerűvé vált 1990-es években. A 1994-ben készült el az első Nuclear Posture Review, amely a fent említett logika mentén, a 1993-as, konvencionális fegyvereket érintő Bottom-Up Review analóg verziójának is tekinthető. A NPR volt „az első olyan felülvizsgálat volt, mely politikai, doktrinális, haderő struktúrát, vezetést és szervezést, hadműveleteket, támogató infrastruktúrát, biztonságot és fegyverzetkorlátozást érintő kérdéseket is magába foglalt.”²¹

A hidegháborús stratégiai örökség felszámolására irányuló igazán komoly lépések csupán 9/11 után történtek. Az 1994-es NPR-t egy 2001-es és egy 2010-es felülvizsgálat követte.

következő 5-10 évre.” Egyesült Államok. Védelmi Minisztérium: *Nuclear Posture Review Report Fact Sheet*. Washington: Védelmi Minisztérium, 2010. április 6.

<http://www.defense.gov/npr/docs/NPR%20FACT%20SHEET%20April%202010.pdf>, internetről letöltve: 2011. július 20.

¹⁸ Egyesült Államok. Védelmi Minisztérium: *Quadrennial Defense Review Fact Sheet*, 2010. február 1. http://www.defense.gov/qdr/QDR_FACT_SHEET_Feb_2010.pdf, internetről letöltve: 2011. július 20.

¹⁹ 1986-os Goldwater-Nichols Act után, az 1989-es Defense Management Review, az 1991-es Base Force, és az 1993-as Bottom-Up Review is „jelentősen újrászervezte a fegyveres erők felépítését.” James Der Derian: *Virtuous war: mapping the military-industrial-media-entertainment network*. Routledge, 2009. 110. o.

²⁰ Az 1997-es dokumentumot három QDR követte 2001-ben, 2006-ban és 2010-ben. U.o. 110. o.

Ezek kialakításában és tartalmában jelentős eltérések fedezhetőek fel. Míg az 1994-es NPR-t egy kis szakértői csoport készítette egy igen konkrét kérdésre fókuszálva („Mit is kezdünk a hidegháborús nukleáris arzenállal?”²²), addig a 2001-es NPR nem csupán a nukleáris fegyverekkel összefüggő kérdéseket érintett, hanem egy jóval messzebb mutató stratégiai állásfoglalást tartalmazott. Ilyen szempontból a 2010-es NPR-hez a 2001-es stratégia jóval közelebb áll. A 2010-es NPR-t érintő kutatások és tárgyalások, a védelmi minisztérium vezetésével és számos intézmény, ügynökség és független szakértő bevonásával folytak.²³ Az utóbbi két évtizedben tehát jelentősen megváltozott az amerikai stratégiák hozzáállása, és a nukleáris leszerelésre irányuló nemzetközi nyomás enyhítése érdekében jelenleg nagy hangsúlyt fektetnek a transzparenciára. Így lehetőségünk nyílik megismerni a nukleáris stratégiák főbb céljait és a nukleáris fegyverek szerepével kapcsolatos amerikai felfogást. A konkrét támadási stratégiák azonban továbbra is szigorúan titkosak.

A 2001-es nukleáris stratégia két pillére és az új triád

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények egyértelműen jelezték, hogy az Egyesült Államok stratégiáinak választ kell találniuk a hidegháborút követő nemzetközi rendszert meghatározó kihívásokra és bizonytalanságra. A nemzetközi rendszer a hidegháború vége óta hatalmas változásokon ment keresztül. Megváltoztak a rendszer szereplőinek rendelkezésére álló eszközök és ezáltal a szereplők képességei is. Ennek következtében a hadviselés természete jelentős mértékben átalakult, és a hidegháborús nukleáris stratégiák már nem voltak többé alkalmasak a megerősödő nem állami szereplők és új típusú konfliktusok jelentette kihívások kezelésére.

A Bush adminisztráció által a 2001-es NPR-ben meghirdetett nukleáris stratégia a Clinton adminisztráció idején meghatározott irányvonalakra épült, ám sok tekintetben mégis

²¹ Egyesült Államok. Védelmi Minisztérium: *Nuclear Posture Review*. 1994. In: 1995 Annual Defense Review, 1995. február. 1. o. <http://www.dod.mil/execsec/adr95/toc.html>, internetről letöltve: 2011. július 20.

²² „Background Briefing on the Nuclear Posture Review from the Pentagon”. *Pentagon*. 2010. április 06. <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=4598>, internetről letöltve: 2011. április 20.

²³ Jelentős szerepet vállaltak továbbá a nemzetközi szervezetek, a szövetségesek és a Kongresszus is. A dokumentum kialakításán négy munkacsoport dolgozott: 1. Általános munkacsoport (stratégia, nukleáris politika főbb irányvonalai) 2. nemzetközi kérdések 3. infrastruktúra és a nukleáris készletek 4. nukleáris képességek és haderő struktúra. melyeket a folyamatba bevont intézmények vezettek. A transzparencia növelése érdekében az adminisztráció úgy döntött, hogy bár lesznek titkosított taktikai iránymutatások és folyamatok, de a fő stratégiai irányvonalakat kialakító NPR kizárólag nyilvános formában létezhet. „Background Briefing on the Nuclear Posture Review from the Pentagon”.

gyökeres változásokat hozott.²⁴ Ellentétben az 1994-essel, a 2001-es NPR teljes szövege jelenleg is titkosított, viszont a dokumentum jelentős része még 2002-ben kiszivárgott, és az így nyilvánosságra kerülő információk hitelesnek tekinthetők.²⁵ A 2001-es dokumentumból kirajzolódó stratégia két fő pillére az (1) Oroszországgal való kapcsolat új alapokra helyezése, valamint (2) a regionális ellenfelek (Irán, Irak, Líbia, Észak-Korea és Szíria) és a terrorista csoportok jelentette veszély kezelése voltak. A 2001-es NPR volt tehát „a Pentagon első kísérlete arra, hogy szakítsanak a hidegháborús nukleáris politikával, mely a szovjet nukleáris fenyegetésre, a nukleáris elrettentésre és az amerikai-szovjet kapcsolatokat meghatározó *terror egyensúlyára* (balance of terror) épült.”²⁶

A 2001-es NPR teljesen átalakította a hidegháborús elrettentési stratégiák és haditervek alapjául szolgáló nukleáris haderőstruktúrát. Ez a hidegháború alatt az úgynevezett nukleáris triádra épült, mely az interkontinentális ballisztikus rakétáknak (ICBM), a tengeralattjárók fedélzeti ballisztikus rakétáinak (SLBM) és a nagy hatótávolságú nukleáris bombázó repülőgépeknek a kombinációját jelentette. Tehát a triád mindhárom pillérét nukleáris fegyverek alkották.

Az úgynevezett *új triád*, melyet a Bush adminisztráció a 2001-es NPR-ben hozott nyilvánosságra, elődjéhez hasonlóan három fő pillérből áll:

1. Nukleáris és nem nukleáris támadó kapacitások (a hagyományos triád elemei és a konvencionális fegyverek);
2. Aktív és passzív védelmi rendszerek;
3. Alkalmazkodó védelmi infrastruktúra.

A hidegháborús elrettentés alapját és egyben korlátait a hatalmas nukleáris arzenálok jelentették. Az elrettentés alapját adták, mivel ezek képezték az elrettentés eszközét, míg korlátozták is azt, hiszen egyetlen csapással elpusztíthatatlanok voltak. Ezek a viszonyok mára jelentősen átalakultak. Egyrészt a nukleáris arzenálok jelentős mértékben csökkentek. Ugyanakkor a célba juttató berendezések hatalmas fejlődésen mentek keresztül.

Ez utóbbit bizonyítja egy 2009-es kutatás²⁷ is, miszerint egy 1985-ben használt Minuteman interkontinentális ballisztikus rakéta 60%-os valószínűséggel pusztított volna el

²⁴ A 2001-es NPR volt az első, Kongresszus által jóváhagyott ilyen dokumentum, mivel az 1995-ös, a Clinton adminisztráció idején született NPR nem kapott Kongresszusi jóváhagyást.

²⁵ Josiane Gabel: „The Role of U.S. Nuclear Weapons after September 11”. *The Washington Quarterly*, Vol. 28. No.1. (2004), 181-195. o.

²⁶ Keith B. Payne: „The Nuclear Posture Review: Setting the Record Straight”. *The Washington Quarterly*, Vol. 28. No. 3. (2005), 135. o.

egy megerősített nukleáris silót, melyben 20 ICBM-et helyeztek el és ez az arány több rakéta kilövés esetén sem nőtt volna 90% fölé (amely egy kritikus helyzetben nem kielégítő). Ezzel szemben egyetlen modern, több robbanófejjel ellátott Trident II-es SLBM 99%-os biztonsággal aratott volna sikert. Ilyen képességek birtokában pedig kijelenthetjük, hogy „a megtalálható siló el is pusztítható”. Tehát lehetővé válik az ellenség teljes lefegyverzése a járulékos károk minimalizálásával.

A modern nukleáris stratégiában az elrettentés már nem a megtorláson, hanem a megtagadáson alapul. Tehát a fő célpont ezentúl már nem az ellenség városai vagy gazdasági infrastruktúrája, hanem az ellen-erő képességei. Ez igen fontos előrelépés, mivel egy, az Egyesült Államok elleni nukleáris támadás esetén a válaszcsapás többé már nem az ellenfél városaira irányul. Egy ilyen válaszcsapás csak a civil áldozatok számát növelné a katonai képességek sértetlenül hagyása mellett. Így az elrettentés sem arányos, sem hihető nem lenne. A fent említett pontosság és hatékonyság birtokában azonban az elrettentés is sokkal hatékonyabb. Ilyen feltételek mellett elképzelhető a fegyverzet csökkentése és az alapvető fontosságú képességek egyidejű megőrzése.

Számos tényező van azonban, melyek megnehezítik az elrettentés hatékony kivitelezését. A legjelentősebb ezek közül az a tény, hogy a regionális hatalmak azzal, hogy atomfegyverre tesznek szert zsarolási potenciáljukat addig elképzelhetelen mértékben képesek megnövelni. Az Egyesült Államok számára a regionális háborúkban való részvétel és sikeresség főleg presztizskérdés. Ezzel szemben az ellenség vezetői számára a regionális konfliktusok olyan egzisztenciális háborúk, melyekben a bukás nem alternatíva. Ezt könnyen beláthatjuk, ha az olyan vezetők vereség utáni sorsára gondolunk, mint Manuel Noriega, Slobodan Milosevics vagy Szaddam Husszein. Tehát a regionális hatalmak vezetői sokkal nagyobb valószínűséggel mennek el akár az atomháború kirobbantásáig is egy helyi háborúban, mint az Egyesült Államok. Így könnyen ők rettenthetik el a hatalmas technikai és katonai fölényben lévő Egyesült Államokat.²⁸ Ennek köszönhetően az elrettentési stratégia alkalmazásának súlypontja a mennyiségi tényezőkről a minőségekre tolódott át. Ezáltal az elrettentés az eddigieknél sokkal kifinomultabb és sokrétűbb tervezést igénylő stratégiai lehetőséggé alakult, melyben egyre jelentősebb szerepet kapnak a hagyományos fegyverek.

A 2001-es nukleáris stratégiában kialakított két pillér és az új triád célja, hogy az Egyesült Államok nukleáris stratégiái a 21. században is arányos és hihető elrettentés alapját

²⁷ Kier A. Lieber - Daryl G. Press: „The Rise of U.S. Nuclear Primacy”. *Foreign Affairs*, Vol. 85. No. 2. (2006), március-április.

képezzék. A két pillér kialakításának eredményeként létrejött 2001-es nukleáris stratégia – a hidegháborúhoz képest – csökkentett figyelmet fordított Oroszországra, és az így felszabaduló kapacitásokat a regionális ellenfelek és a nem-állami szereplők sakkban tartására használta. Ez nagyobb rugalmasságot, és a célpontok számának csökkenése mellett azok skálájának bővülését, és ez által eddig nem tapasztalt komplexitást eredményezett, melyet a nem-állami szereplők jelentette bizonytalanság tovább fokozott.

A 2001-es NPR első pillérének kialakítása során a stratégiák átfogalmazták Oroszország „közvetlen ellenfél” szerepét, és csökkentették a nukleáris arzenálokat. Az Oroszországgal való viszony újraértékelése emellett egy sokkal rugalmasabb és jobban alkalmazható kapacitás elosztást tett lehetővé. A második pillér növelte a lehetséges célpontként felmerülő ellenfelek számát, valamint az ellenük végrehajtott nukleáris csapásokat modellező forgatókönyvek sokszínűségét. Az új támadási stratégiák magukba foglalnak nem nukleáris lehetőségeket is (fejlett hagyományos fegyverek bevetése, a cyber hadviselés és a különleges erők által végrehajtott akciók).²⁹ Emiatt a 2001-es NPR kritikusan a nukleáris és hagyományos fegyverek közötti határ elmosódásáról beszéltek, mely szerintük lehetővé teszi a nukleáris fegyverek jelentőségének „burkolt” növelését. Payne szerint azonban „a nem nukleáris fegyverek beemelése az elrettentési stratégiákba”³⁰ inkább segít megőrizni a nukleáris és konvencionális fegyverek közötti különbségtételt. További jelentős újításként a nem állami szereplők³¹ is a potenciális ellenfelek közé kerültek. Az, hogy a nem állami szereplők doktrinális szinten kaptak helyet az Egyesült Államok nukleáris stratégiájában, nyilvánvalóan 9/11 eseményeinek, valamint a terrorista csoportok és az atomfegyverrel rendelkező államok lehetséges együttműködésének tudható be. Ez jelentős paradigmaváltást jelez az 1994-es NPR-hez képest, mely ugyan elismeri, hogy a nemzetközi környezet drámaian megváltozott a hidegháború vége óta, azonban elsődleges veszélyforrásnak az “újonnan függetlenné váló államokat” és legfőképpen Oroszországot tekinteti. Fontos hozzátenni, hogy Oroszország már ekkor sem ellenséges magatartása, hanem óriási nukleáris arzenálja miatt maradt a középpontban.³²

²⁸ Uo.

²⁹ Hans M. Kristensen: *The Nuclear Posture of the United States*. In: Magnus Eriksson – Kari M. Osland (szerk.): *Nuclear Weapons in the 21st Century*. Norwegian Defence Command & Staff College and Norwegian Institute of International Affairs, 2008.

³⁰ Payne: i. m. 142. o.

³¹ Ebben az esetben a tömegpusztító fegyverrel rendelkező terrorista csoportok.

³² Az 1995-ös NPR még nem önálló dokumentum: az 1995-ös Annual Defense Review része. <http://www.dod.mil/execsec/adr95/toc.html> internetről letöltve: 2011. április 8.

A nukleáris fegyverek alkalmazása

Úgy tűnhet, hogy a 2001. szeptember 11-ei események döbbsentették rá arra az amerikai stratégiákat, hogy – bár a feladat igen nehéz lesz – most már muszáj megoldást találni a nemzetközi környezetet jellemző bizonytalanságra, mely a technikai fejlődésből hasznot húzó nem állami szereplők megerősödéséből, és a regionális hatalmak törekvéseiből fakad. Ám az Egyesült Államok 2001-es védelmi stratégiájának előszava kijelenti, hogy a 2001. szeptember 30-án nyilvánosságra hozott dokumentum számottevő része már a szeptember 11-ei terrorcselekmények előtt elkészült, és a tragédia csupán „megerősítette a QDR által meghatározott stratégiai irányvonal (...) nemzetvédelemre, meglepetésekre, (...) aszimmetrikus fenyegetésekre és az elrettentés új koncepcióira vonatkozó következtetéseit.”³³ Payne szerint „a bizonytalannal való szembenézés jelentős váltást jelez az amerikai stratégiában, melynek messze nyúló következményei vannak.”³⁴

A 2001-es NPR igen ellentmondásos helyzetet szült, mivel kialakítása előtt a Bush adminisztráció tagjai a nukleáris fegyverek stratégiai és biztonsági tervezésben betöltött szerepének csökkentéséről beszéltek.³⁵ Ám a dokumentum Kína és az akkoriban látort államoknak nevezett regionális hatalmakkal szembeni nukleáris fenyegetés bővítését, és a nukleáris fegyver-komplexum élénkítését szorgalmazta. 2002 júniusában – kilenc hónappal 9/11 után - Bush elnök aláírta az NSPD-14-et,³⁶ amely taktikai irányelveket tartalmazott, és útmutatóként szolgált az új adminisztráció nukleáris fegyverekkel kapcsolatos elképzeléseihez a különböző ügynökségek és parancsnokságok számára. Ez gyakorlatilag a Clinton elnök idején elfogadott PDD-60-at váltotta. Ezt követően 2002 szeptemberében Bush aláírta az NSPD-17-es számú titkos direktívát,³⁷ mely kijelentette, hogy annak érdekében, hogy megakadályozzák a tömegpusztító fegyverek bevetését az Egyesült Államok és a szövetségesek csapatai ellen, az Egyesült Államok kész nukleáris fegyverek bevetésére, akár megelőző jelleggel is.³⁸

³³ Egyesült Államok, Védelmi Minisztérium: *Quadrennial Defense Review Report*. 2001. szeptember 30. v. o.

³⁴ Payne: i. m. 137. o.

³⁵ Hans M. Kristensen: „The Role of U.S. Nuclear Weapons: New Doctrine Falls Short of Bush Pledge.” *Arms Control Today*, (2005).

³⁶ National Security Presidential Directive.

³⁷ National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction.

³⁸ Kristensen: *The Nuclear Posture of the United States*.

Ez különösen az Egyesült Államok 1978-ban tett ígéretének fényében volt aggasztó. 1978-ban ugyanis, az Egyesült Államok annak érdekében, hogy minél több nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam csatlakozzon az atomsorompó egyezményhez³⁹ kijelentette, hogy

„nem fog nukleáris fegyvereket bevetni olyan, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok ellen, melyek tagjai az atomsorompó egyezménynek. Ez alól kivételt képeznek az olyan államok, melyek egy nukleáris fegyverrel rendelkező állammal szövetségben vagy annak társaságában inváziót indítanak, vagy bármilyen más módon támadást intéznek az Egyesült Államok, annak területei, fegyveres erői vagy egyéb csapatai ellen, illetve az Egyesült Államok szövetségesei vagy olyan állam ellen, melynek biztonságaért az Egyesült Államok felelősséget vállal.”⁴⁰

A „bármilyen más módon” kitétel már ekkor is homályosnak tűnt és a nukleáris elrettentés 1990-es években történő kibővítése a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának minden formájára tovább csökkentette az Egyesült Államok 1978-as ígéretének jelentőségét. Az NSPD-17 kijelentései azért is meglepőek, mivel a Bush-adminisztráció ezt megelőzően megerősítette az 1978-as ígértet, visszatérve ezzel a Clinton adminisztráció előtti felfogáshoz.⁴¹

A 2002-ben elfogadott NSPD-17 egyik szigorúan titkos melléklete név szerint említette Iránt, Szíriát, Líbiát és Észak-Koreát, mint olyan országokat, amelyekre az új stratégia kiemelt hangsúlyt fektet. A dokumentum kialakításának egyik résztvevője szerint az NSPD-17 azért lett ennyire kemény hangvételű, mert a stratégák úgy látták, hogy „a tradicionális non-prolifерáció csődöt mondott” ezért komolyabb lépésekre van szükség.⁴²

Tehát a Bush adminisztráció, azon ígéretével ellentétben, miszerint csökkenteni fogja a nukleáris fegyverek szerepét, inkább visszatért a hidegháborút jellemző nukleáris stratégiák néhány igen aggasztó aspektusához: a 2001-es NPR a nukleáris fegyverek modernizálására és az elrettentési stratégiák alkalmazására alapozott agresszív szemléletet követett.⁴³ Az Egyesült Államok vezetése a közvélemény nukleáris leszerelésre irányuló, egyre erősödő nyomását pedig a nukleáris robbanófejek számának csökkentésével próbálta enyhíteni. Kristensen szerint az Egyesült Államok annak ellenére is növelni tudta nukleáris arsenáljának rugalmasságát, hogy csökkentette annak méreteit. Szerinte ezt az „alkalmazkodó tervezési kapacitások, a gyors újra célzó rendszerek és a fegyverek jelentős technikai fejlesztése” tette

³⁹ Non-Proliferation Treaty (továbbiakban NPT).

⁴⁰ Saját fordítás. Hans M. Kristensen: „Obama and the Nuclear War Plan”. *Federation of the American Scientists*, 2010. február. 3. o.

⁴¹ Richard Boucher: *U.S. Department of State, daily press briefing*, 2002. február 22. Idézi: Philipp C. Bleek: *Bush Administration Reaffirms Negative Security Assurances*. *Arms Control Today*, 2002. március, http://www.armscontrol.org/act/2002_03/negasmarch02, internetről letöltve: 2011. július 19.

⁴² Kristensen: c. 57. o.

lehetővé.⁴⁴ Ezáltal az Egyesült Államok nukleáris arzenálja jóval hatékonyabb lett, melyből egyenesen következik, hogy elrettentő ereje is megnőtt.

Mint már említettem az 1994-es és 2001-es NPR után az Obama adminisztráció is kifejtette stratégiai elgondolásait a nukleáris fegyverek jövőbeni szerepéről. A 2010-es nukleáris stratégia öt fő pontban vizsgálja a nukleáris terrorizmust, a proliferációt és az Oroszországgal, valamint Kínával kialakítandó stratégiai stabilitást érintő kérdéseket:

1. A nukleáris proliferáció és nukleáris terrorizmus elterjedése.
2. A nukleáris fegyverek szerepének csökkentése az Egyesült Államok stratégiai tervezésében.
3. A stratégiai elrettentés és stabilitás fenntartása csökkentett nukleáris arzenállal.
4. A regionális elrettentés, valamint a szövetségi és partneri kapcsolatok erősítése.
5. Biztonságos, védett és hatékony nukleáris arzenál fenntartása.⁴⁵

Az új nukleáris stratégia tehát továbbra is jelentős szerepet szán a nukleáris fegyverek birtoklásán alapuló elrettentési stratégiáknak, valamint kiemelten kezeli a nukleáris terrorizmus kérdését. A 2010-es NPR deklarált céljai közé tartozik a nukleáris fegyverek stratégiai tervezésben betöltött szerepének csökkentése, mely igen fontos kijelentés, hiszen – mint azt már korábban említettem – a technológiai fejlesztéseknek köszönhetően az Egyesült Államok annak ellenére is képes lesz hihető és arányos elrettentési stratégiák kialakítására a regionális ellenfelekkel szemben, hogy közben csökkenti nukleáris arzenáljának méretét. Tehát a számbeli redukció önmagában nem jelentené a nukleáris fegyverek szerepének csökkenését.

Ellentétben a Bush adminisztráció idején elfogadott NSPD-17-tel, mely nukleáris támadást helyezett kilátásba minden olyan esetben, ha az Egyesült Államokat, illetve annak szövetségeseit vagy partnereit tömegpusztító fegyverek általi támadás éri, a 2010-es NPR szerint „az Egyesült Államok nukleáris arzenáljának alapvető célja – mely érvényben marad addig, amíg nukleáris fegyverek léteznek – a nukleáris támadások elrettentése az Egyesült Államok, illetve annak szövetségesei és partnerei ellen.”⁴⁶ Továbbá ezt kiegészítve a 2010-es NPR kijelenti, hogy „az Egyesült Államok nem fog nukleáris fegyvereket bevetni, illetve azok bevetésével fenyegetni olyan, nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államokat, melyek

⁴³ Kristensen: „The Role of U.S. Nuclear Weapons: New Doctrine Falls Short of Bush Pledge.”

⁴⁴ Kristensen: *The Nuclear Posture of the United States*. 64. o.

⁴⁵ Egyesült Államok. Védelmi Minisztérium: *Nuclear Posture Review Report*. 2010. április 6. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>, internetről letöltve: 2011. július 20.

⁴⁶ Saját fordítás. Hans M. Kristensen - Robert S. Norris: „U.S. nuclear forces, 2010”. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 66. No. 3. (2010).

részesei az atomsorompó egyezménynek, és be is tartják az ebből eredő kötelezettségeiket.”⁴⁷ Ahogy az Egyesült Államok védelmi minisztere, Robert Gates fogalmaz, ennek a két egymást kiegészítő kijelentésnek az újdonsága abban áll, hogy „az Egyesült Államok nem fog nukleáris fegyvert alkalmazni, akkor, ha egy nukleáris fegyverekkel nem rendelkező állam biológiai vagy kémiai fegyvert vet be ellene.”⁴⁸

Így az Egyesült Államok látszólag korlátozta a nukleáris fegyverek bevetését eredményező forgatókönyvek számát. Ám a 2010-es NPR a fentiek mellett azt is kijelenti, hogy „továbbra is elképzelhetőek olyan szituációk, amelyekben az Egyesült Államok nukleáris fegyvereinek is jut szerep a hagyományos, vagy tömegpusztító fegyverekkel az Egyesült Államok ellen végrehajtott támadások elrettentésére.”⁴⁹ Ennek a kikötéseknek köszönhetően a nukleáris fegyverek szerepe gyakorlatilag változatlan marad, hiszen az Egyesült Államok stratégiai nukleáris haditerve hat ellenféllel⁵⁰ számol, melyek közül Oroszországot és Kínát nem érinti a változtatás, Észak-Korea és a nem állami szereplők nem NPT tagok, valamint Irán és Szíria nem tartják be az NPT tagságból származó kötelezettségeiket, mivel nem működnek együtt a Nemzetközi Atomenergiái Ügynökséggel (ezt a feltételt az USA és nem a NAÜ szabta).⁵¹

Az NPR egy másik ügyesen megfogalmazott mondata szerint Washington „nem fog új nukleáris robbanófejeket kifejleszteni” ám az „új” fogalmát nem definiálja, viszont három nukleáris robbanófej fejlesztési projektet irányoz elő, melyek közül az egyik 2017-es pénzügyi évben fejeződne be, a másik 2017-ben kezdődne a harmadik megkezdése pedig 2010-ben volt esedékes. Fontos megjegyezni azonban, hogy a JASON⁵² munkatársai szerint ezekre a fejlesztésekre szükség is van a jelenlegi robbanófejek megbízhatóságának növelése érdekében.⁵³

Ezeket a tényeket szemlélve az Obama adminisztráció erőfeszítései, melyek a nukleáris fegyverek szerepének csökkentésére, a transzparencia növelésére és az Egyesült Államok iránti

⁴⁷ Uo. 59. o.

⁴⁸ Saját fordítás. “Interview with Bob Schieffer of CBS’s ‘Face the Nation,’ Hillary Rodham Clinton, Secretary of State, Robert Gates, Secretary of Defense,” 2010. április 9. <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/04/139974.htm>, internetről letöltve: 2010. december 20. Idézi: Kristensen - Norris: „U.S. Nuclear Forces 2010”. *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 66. No. 3. (2010).

⁴⁹ Egyesült Államok. Védelmi Minisztérium: *Nuclear Posture Review Report*. 2010. április 6. 16. o. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20Nuclear%20Posture%20Review%20Report.pdf>, internetről letöltve: 2011. július 20.

⁵⁰ Oroszország, Kína, Szíria, Észak-Korea, Irán és egy 9/11 típusú, tömegpusztító fegyverekkel, nem állami szereplők által végrehajtott támadás.

⁵¹ Kristensen - Norris: U.S. nuclear forces, 2010.

⁵² Független szakértői csoport.

⁵³ Kristensen - Norris: U.S. nuclear forces, 2010.

bizalom növelésére irányulnak, egyelőre inkább tűnnek retorikai fogásnak, mint a nukleáris leszerelés felé tett lépéseknek.

2010: fordulópont?

A 2010-es NPR kialakítása során a szakértők fél szemmel mindig a szintén 2010-ben esedékes START tárgyalásokat figyelték. Ezt sugallja az időzítés is, hiszen az NPR-t április 6-án hozták nyilvánosságra, míg az új START-ot április 8-án írta alá Obama és Medvegyev, orosz elnök. Így az NPR első szakasza útmutatóként is szolgált a START tárgyalásokhoz a stratégiai stabilitást és a nukleáris arzenálok csökkentését szem előtt tartva.

Az új START aláírása és ratifikációja volt a 2010-es év sorrendben második kiemelkedő fontosságú eseménye, mely hosszútávon meghatározónak bizonyulhat. A szerződésben megállapított feladatokat 7 éves végrehajtási idővel, és 10 éves időtartammal kell teljesíteni. Fontos megjegyezni, hogy a START ratifikálása körül éles vita folyt az amerikai Szenátuson belül. Mivel a Szenátus a novemberi félidős választásokat követő ún. béna kacsza-időszakában⁵⁴ volt, a republikánus képviselők egy csoportja inkább megvárta volna a szavazással az új Szenátus hivatalba lépését. Ez azonban jelentősen megnehezítette volna az Obama által vezetett demokraták dolgát, mivel a ratifikáláshoz kétharmados többségre (67 szavazat) volt szüksége. Az 58 fős demokrata többségnek tehát még legalább 9 republikánust kellett meggyőzniük.⁵⁵

A START ratifikálásának leghevesebb ellenzője az arizonai Jon Kyl szenátor, a kongresszus második számú republikánus képviselője volt, aki igen nagy tekintéllyel bír republikánus körökben. Indoklásuk szerint az új START hátráltatja az Egyesült Államok nukleáris arzenáljának modernizálását, és a már említett stratégiai rakétavédelmi rendszer kialakítását.⁵⁶ Obama érvelése szerint viszont, ha nem ratifikálták volna a szerződést, az árthatott volna az Oroszországgal kialakított kapcsolatnak, és ezáltal jelentős nehézségeket idézhetett volna elő az Irán elleni szankciók elfogadtatását, és az Afganisztáni szerepvállalást illetően. Továbbá ronthatta volna az Egyesült Államok hitelességét, mint a non-prolifерáció és a fegyverzetcsökkentés zászlóshajója.

⁵⁴ Azokat a szenátorokat hívják „béna kacsának,” akik a választások eredményeképpen a következő évtől már nem lesznek tagjai a Szenátusnak, de az új Szenátus összeüléskéig még az Egyesült Államok Szenátusának tagjai.

⁵⁵ Jonathan Weisman: „Russian Arms Pact Faces New Obstacle”. *The Wall Street Journal*, 2010. november 17. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704312504575618660151287450.html?KEYWORDS=START+treaty>, internetről letöltve: 2010. 11. 21.

⁵⁶ Walker: i. m.

Az új START ratifikálására végül 2010. december 22-én került sor,⁵⁷ az után, hogy a demokrata képviselők is elfogadták a republikánusok által javasolt két kiegészítést, melyek egy limitált rakétavédelmi rendszer, és az Egyesült Államok nukleáris fegyverkomplexumának modernizációja melletti elköteleződést hangsúlyoztak, de a szerződés eredeti szövegét érintetlenül hagyták. A START jövője azonban nem csupán a szenátusi ratifikáción múlt, hiszen azt az orosz Dumának is ratifikálni kellett, és úgy tűnhetett, hogy ez sem lesz egyszerű, hiszen az új START aláírásának napján az oroszok egyoldalú állásfoglalást tettek közzé mi szerint „az új START csak akkor lesz életképes, ha az Egyesült Államok lemond a rakétavédelmi rendszerét érintő mennyiségi vagy minőségi fejlesztésekről.” Ennek ellenére az orosz alsóház 2011. január 25-én 350-96 arányban, egy tartózkodás mellett ratifikálta az új START szerződést.⁵⁸ Így a szerződés eredeti szövege nem módosult, de a Duma a ratifikációs törvényben és az azt kísérő állásfoglalásban megismételte a szerződés teljesíthetőségével kapcsolatos, imént említett orosz álláspontot. Ezt követően az orosz felsőház 2011. január 26-án egyhangúan ratifikálta a szerződést, majd január 28-án Dmitrij Medvegyev, orosz elnök is aláírta azt. Az új START szerződés, akkor lép életbe, amikor Hillary Clinton és Sergej Lavrov, a két ország külügyminiszterei kicserélik a ratifikációs dokumentumokat.⁵⁹

Az új START egyébként 1550 stratégiai robbanófejet engedélyez a két félnek, 700 földi (ICBM) és tengeri (SLBM) telepítésű ballisztikus rakétán és nagy hatótávolságú bombázón. Hogy mennyire összhangban van az új START és a 2010-es NPR azt az is jól bizonyítja, hogy az NPR is éppen ennyi robbanófejjel és hordozó eszközzel tekinti stabilnak az Egyesült Államok elrettentési stratégiáját. Azonban sem az új START sem a 2002-ben aláírt, ún. moszkvai szerződés (SORT)⁶⁰ nem terjed ki a nem stratégiai vagy más néven taktikai nukleáris fegyverekre. Ezekkel együtt az Egyesült Államok nukleáris arzenálja körülbelül 2500 nukleáris robbanófejet számlál.⁶¹ Megint csak más adatot kapunk, ha a teljes nukleáris fegyverkészletre vagyunk kíváncsiak. Ez abban különbözik a nukleáris arzenáltól, hogy magába foglalja az aktív

⁵⁷ 71 igen és 26 nem szavazat, valamint 3 republikánus képviselő tartózkodása mellett.

⁵⁸ Vladimir Isachenkov: „Russian parliament ratifies New START treaty with US”. *The Washington Post*, 2011. január 25. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/25/AR2011012501940.html>, internetről letöltve: 2011. január 31.

⁵⁹ „Medvedev signs ratification of nuke pact with US”. *The Washington Post*, 2011. január. 28. Elérhető: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/28/AR2011012801508.html>, internetről letöltve: 2011. január 31.

⁶⁰ Strategic Offensive Reductions Treaty.

⁶¹ Kristensen - Norris: U.S. nuclear forces, 2010.

és inaktív robbanófejeket is.⁶² Ezekkel együtt az Egyesült Államok 5113 robbanófejjel rendelkezett 2009. szeptember 30-án.⁶³

George Shultz, William Perry, Henry Kissinger és Sam Nunn 2008 januárjában ismételten igen fontosnak bizonyuló cikket⁶⁴ publikáltak, melyben a nukleáris létesítmények biztonságának globális javítására és ezáltal a különböző visszaélések és lopások megakadályozására szólítottak fel. Barack Obama az ő iránymutatásukat követve 2009 júliusában atombiztonsági csúcstalálkozót kezdeményezett a világ vezetőinek részvételével. A csúcstalálkozóra 2010. április 12-én és 13-án, Washingtonban került sor. Felmerülhet a kérdés, hogy miért kellett közel 70 évnek eltelni a nukleáris fegyverek kifejlesztését követően az első ilyen konferenciáig. Vajon nem túl késő-e?

Erre a kérdésre Mihail Szaakasvili, grúz elnök kijelentéseit, és az A. Q. Khan pakisztáni atomtudós által vezetett nukleáris csempészhálózatról szóló híreket olvasva nem olyan könnyű pozitív választ adni. Szaakasvili a konferencia második napján felfedte, hogy Grúzia biztonsági alakulatai egy rajtaütés során fegyver dúsítottságú uránt foglaltak le, ezzel egy feketepiaci tranzakciót megakadályozva. A grúz elnök szerint az utóbbi 10 évben 8 ilyen rajtaütésre került sor, melyek során dúsított uránt koboztak el.⁶⁵

A. Q. Khan ügye szintén téma volt a konferencián, melynek fő napirendi pontjai a nukleáris létesítmények biztonsága és a „nukleáris terrorizmus” körül szerveződtek. Khan tevékenységének, és ezáltal Líbia uránium dúsítási kísérleteinek leleplezéséhez évekre volt szüksége a titkosszolgálatoknak. A pakisztáni tudós által vezetett hálózat tevékenységének egy Líbiába tartó hajó rakományának lefoglalása és Moammer el-Kadhafi beismerése vetett véget.⁶⁶

Ezen fejlemények tudtában igencsak meglepő, hogy Barack Obama 4 éves határidőt szabott a Föld összes nukleáris nyersanyagának biztonságba helyezésére. Bár igen biztató, hogy 49 állam vezetői – az ellentétek ellenére – képesek voltak egységes kötelezettségvállalásokra, a 4

⁶² Az aktív robbanófejek olyan stratégiai és taktikai nukleáris fegyverek, melyek bevetésre vagy telepítésre kész állapotban vannak és rendelkeznek trícium tartással, valamint más limitált élettartalmú részekkel (LLC-Limited Life Components). Az inaktív robbanófejek külön raktározzák nem operatív státuszban, és nem rendelkeznek trícium tartással.

⁶³ Ez a hidegháború csúcspontját jelentő 1967-es évben birtokolt 31255 robbanófejnél 84%-kal kevesebb. Donna Miles: „U.S. Declassifies Nuclear Stockpile Details to Promote Transparency”. *American Forces Press Service*, 2010. május 3. <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=59004>, internetről letöltve 2010. november. 21.

⁶⁴ George P. Schultz - William J. Perry - Henry Kissinger - Sam Nunn: „Toward a Nuclear-Free World”. *The Wall Street Journal*, 2008. január 15. <http://www.nuclearsecurityproject.org/publications/toward-a-nuclear-free-world>, internetről letöltve: 2011. augusztus 11.

⁶⁵ Paula Humphrey -Sarah J. Diehl: „The April 2010 Nuclear Security Summit: One More Step Toward the Mountaintop”. *James Martin Center for Nonproliferation Studies at Monterey Institute for International Studies*. 2010. április 20. http://www.nti.org/e_research/e3_nuclear_security_summit.html, internetről letöltve: 2010. november 20.

éves határidő túlságosan nagyvonalúnak tűnhet, még akkor is, ha igen bonyolult és időigényes folyamatokról van szó.

A 2010-es év utolsó nagy jelentőségű eseményére, az atomsorompó egyezmény (NPT) ötévente esedékes felülvizsgálati konferenciájára, tehát igen jelentős felvezetés után került sor 2010. május 3-tól 28-ig. A főszereplők közül ezúttal Egyiptomot és az Egyesült Államokat valószínűleg a 2005-ös felülvizsgálati konferencia kudarcában betöltött szerepük is ösztönözte arra, hogy minden erejük latba vessék a konszenzus és egyúttal a siker elérésére.⁶⁷ Ez 64, többek között a nukleáris leszerelést, a non-prolifерációt, a nukleáris energiát és a Közel-Keletet érintő kérdéskörben sikerült is. Bár szinte mind a 190 résztvevő a sikerre törekedett, a közöttük kialakuló viták mégis igen mély törésvonalakat és ellentéteket fedtek fel a non-prolifерációval és a nukleáris fegyverek használatával kapcsolatban. Az atomfegyverrel nem rendelkező államok közül Egyiptom bizonyult a leghatékonyabbnak diplomáciai téren, mivel, mint az el nem kötelezettek mozgalmának jelenlegi koordinátora és a NAC⁶⁸ elnöke, sikerült megszereznie a nyugati országok támogatását céljaihoz, és semlegesítenie Irán ellenkezését. Irán többek között kifogásolta az atomhatalmak elrettentési stratégiáit, a nukleáris fegyverek modernizálására vonatkozó terveiket, illetve azzal vádolta őket, hogy nem teljesítik maradéktalanul az atomsorompó szerződésben vállaltakat.

A felmerülő témák közül minden bizonnyal a közel-keleti tömegpusztító fegyverektől mentes zóna kialakítását célzó konferencia előirányozása volt a legfontosabb. A 2012-ben esedékes konferencia célja az 1995-ös NPT felülvizsgálati konferencia során, a Közel-keletről elfogadott határozatban foglaltak teljesítése lesz.⁶⁹ Míg minden résztvevő támogatta az új START szerződés és az átfogó atomcsend egyezmény⁷⁰ ratifikálását, addig csalódásra adott okot az, hogy Kína ellenkezését fejezte ki a magas dúsítottságú urán és plutónium gyártására moratóriumot hirdető egyezmény⁷¹ kapcsán, ezzel blokkolva az előrelépést. Ezentúl szinte minden oldalról kritika érte az Egyesült Államok, a NATO keresztül Európába (Belgium,

⁶⁶ Gregory L. Schulte: „Stopping Proliferation Before It Starts”. *Foreign Affairs*, Vol. 89. No. 4. (2010), július-augusztus.

⁶⁷ A 2005-ös NPT felülvizsgálati konferencia kudarcát a résztvevők szinte minden kérdéskörben fennálló egyet nem értése és eltérő érdekei determinálták. Az Egyesült Államok az el nem kötelezett országok számára elfogadhatatlan procedurális lépéseket kezdeményezett, mely az ügyrendi kérdéseket érintően hosszú vitákhoz vezetett. Ennek következtében a négy hetes konferenciából négy és fél nap jutott az érdemi tárgyalásokra. Ez egyenes utat jelentett a kudarchoz, melyben legfőbb szerepe Iránnak, Egyiptomnak és az Egyesült Államoknak volt.

⁶⁸ New Agenda Coalition. Tagjai: Brazília, Egyiptom, Írország, Mexikó, Új-Zéland, Dél-Afrika és Svédország.

⁶⁹ Resolution on the Middle East, 1995. NPT/CONF.1995/32 (Part I), Annex, http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/1995-NPT/pdf/Resolution_MiddleEast.pdf, internetről letöltve: 2010.11.21.

⁷⁰ Comprehensive Test-ban Treaty (CTBT).

⁷¹ Fissile Material Cutoff Treaty (FMCT).

Németország, Olaszország, Törökország, Hollandia) telepített valamint Oroszország rövid-hatótávolságú nukleáris fegyvereit.⁷²

A 2010-es NPT konferencia azonban jelentős kudarcokat könyvelhet el a non-prolifерáció, a nukleáris biztonság és az olyan exportkorlátozások terén, melyek a nukleáris energia békés célokra való felhasználását biztosítanák. A részleges sikerek és a végső konszenzus ellenére tehát a legaggasztóbb kérdésekben nem sikerült jelentős előre lépést elérni az utolsó⁷³ sikeres felülvizsgálati konferencia eredményeihez képest. Ez főleg annak ellenére meglepő, hogy a leghangsúlyosabb témák közé tartoztak nukleáris fegyverek törvénytelené nyilvánítása, ezek szerepének csökkentése, modernizálásuk ellenzése, valamint a betiltásukat kodifikáló szerződésről folytatott átfogó tárgyalások megkezdése.⁷⁴ Rebecca Johnson szerint könnyen lehet, hogy ez a felülvizsgálati konferencia volt „a hidegháborús rezsím utolsó lélegzetvétele a nukleáris biztonsági rendszer átalakulása előtt.”⁷⁵

Konklúzió

Az Egyesült Államok nukleáris stratégiáit érintő változásokat szemügyre véve megállapíthatjuk, hogy a nukleáris fegyverek stratégiai tervezésben és hadviselésben betöltött szerepe nem csökkent, csupán átalakult. Az Egyesült Államok nukleáris stratégiái 2001. szeptember 11-ét követően alkalmazkodtak a nemzetközi rendszert jellemző változásokhoz, így napjainkban ismét arányos és hihető, ezáltal hatékony elrettentési és védelmi stratégiák alapját képezhetik.

Ennek ellenére 2010-ben számos olyan, eddig nem tapasztalt erőfeszítésnek lehettünk tanúi, melyek fontosak számítanak a nukleáris fegyverek teljes leszereléséhez vezető úton. Az Egyesült Államok vezető szerepet töltött be e törekvésekben, de véleményem szerint a szükséges áttörés – az ígéretek helyett konkrét lépések megtétele – továbbra is elmaradt. A 2010-es év eseményeit is az a kétélűség határozza meg, ami Obama 2009-es prágai beszédét jellemezte. Akkor az amerikai elnök nagyon óvatosan úgy fogalmazott, hogy bár a nukleáris fegyverektől mentes világ az egész emberiség érdeke, ám ennek elérése nem valószínű, hogy az ő életében bekövetkezik. A 2010-es NPR is kijelenti, hogy az amerikai nukleáris fegyvereknek

⁷² Rebecca Johnson: „Assessing the 2010 NPT Review Conference”. *Bulletin of the Atomic Scientists*. Vol. 66. No. 4. (2010).

⁷³ Az utolsó sikeres NPT felülvizsgálati konferencia 2000-ben volt.

⁷⁴ Johnson: Assessing the 2010 NPT Review Conference.

⁷⁵ Uo. 8. o.

addig szerepük lesz az elrettentési stratégiákban, míg léteznek nukleáris fegyverek.⁷⁶ Nyilvánvaló, hogy Obama törekvései nem csupán a nemzetközi közvélemény által a nukleáris hatalmakra helyezett nyomás enyhítésére szolgálnak, de kérdéses, hogy a jelenlegi nemzetközi környezetben, van-e még idő arra, hogy az olyan nagy horderejű konferenciák, mint az NPT felülvizsgálati konferencia, a kulcsfontosságú kérdések tekintetében jelentősebb előrelépés nélkül záruljanak.

Sajnálatos, hogy a nemzetközi közösség akkor próbál átfogó keretet kialakítani a nukleáris nyersanyagok biztonságának garantálásához, amikor a non-proliferációs rendszert minden eddiginél nagyobb veszélyek fenyegetik. Számos szakértő (Rebecca Johnson,⁷⁷ Sergio Duarte⁷⁸) úgy véli, hogy a jelenlegi non-proliferációs rendszer elégtelen a nukleáris fegyverek jelentette kockázatok kezeléséhez. Ezért olyan globális intézményi struktúrára lenne szükség, mely a mostaninál jóval szigorúbb keretek közé helyezi a nukleáris energia felhasználását, ezzel megelőzve a proliferációs lavinát és azt, hogy nem állami szereplők is szert tegyenek nukleáris fegyverekre.

Tehát a non-proliferációs rendszernek nem csak a jelenleg az atomklubon kívül eső szereplők távoltartásával, hanem saját belső problémáival is meg kell küzdenie. Az igazi áttörést az hozná meg, ha a jelenlegi non-proliferációs rendszert, amely az atomfegyverek elterjedését hivatott meggátolni, egy olyan jogilag kodifikált szabály- és normarendszerré sikerülne alakítani, mely a nukleáris fegyverek betiltását és teljes eltörlését célozza. A 2010-es év eseményei lehetnek a kezdő lépések egy ilyen rendszer kialakításához vezető úton és a nukleáris fegyverektől mentes világ eléréséhez. Annak következtében azonban, hogy az Egyesült Államok és a regionális hatalmak továbbra is biztonságuk szempontjából alapvető fontosságúnak tartják a nukleáris fegyverek birtoklását, ezek betiltására, vagy a teljes nukleáris leszerelésre a közeljövőben nem fog sor kerülni.

⁷⁵ Saját fordítás. Uo. 8. o.

⁷⁶ Kristensen - Norris: U. S. nuclear forces, 2010.

⁷⁷ Rebecca Johnson: „Rethinking the NPT's Role in Security: 2010 and Beyond”. *International Affairs*. Vol. 86. No. 2. (2010).

⁷⁸ Sergio Duarte: „Making the 2010 NPT Review Conference a Success”. [Előadás az Arms Control Association éves találkozóján]. 2008. június 16. http://www.armscontrol.org/pdf/20080616_Duarte_Remarks.pdf, internetről letöltve: 2011. július 20.